

ÇOCUKTA ROL ÖZDEŞİMİ VE CİNSEL KİMLİĞİN KAZANILMASI

Doç. Dr. Mine MANGIR (*)

Araş. Gör. Gülen BARAN (**)

Giriş

Bütün toplumlarda ve her çağda çocuk toplum için en önemli varlık olmuştur. Onun çeşitli yönlerden gelişimi incelenmiş, korunması, bakımı ve eğitimi üzerinde önemle durulmuştur. İnsan davranışını inceleyen bilimler ve özellikle psikanalitik kuram yaşamın ilk yıllarının kişiliğın oluşmasında en önemli devreyi oluşturduğunu bilimsel olarak kanıtlamıştır. Bu ilk yıllarda çocuk aile üyeleriyle yoğun ilişkiler içindedir. Aile kişiliğın temellerinin atıldığı ve izlerinin yaşam boyu taşındığı bur kuruma olarak tüm insanların yaşamında önemali bir rol oynar. Çocuk daha sonra, toplumsallaşma gereksinimini aile dışında, diğer yetişkinler ve kendi yaşlılarıyla beraber olduğu ortamlarda gidermeye çalışır. Bu aşamada da toplumsal bir sistem olan eğitim kurumlarının rolleri belirgin bir biçimde ortaya çıkar.

Kişiliğın gelişmesinde ve yapısında rol oynayan unsurlar cinsiyetin oluşmasında ve kadın erkek özelliklerinin kazanılmasında da etkili olurlar. Herşeyden önce kız ve erkek çocuklar beden yapıları, iç salgı bezleri (cinsiyet hormonları) bakımından doğuştan ayrı yaratılmışlardır. Bir başka deyişle, çocuklar doğal olarak yapılarında varolan cinsel donanımlar doğrultusunda gelişirler. Ancak çocuk, kendi cinsiyetinin eğilimleri desteklendiği sürece kız ya da erkek kimliğini benimseyecektir. Bir çocuğın kız ya da erkek olarak doğması, cinsel kimliğini kazanması için ilk koşuldur, ama yeterli ve tek koşul değildir.

Cinsiyetin farklılaşmasında ve cinsel kimliğın kazanılmasında cinsiyete ait rollerin benimsenmesi baş etkindir. Kadın ya da erkek olmak

(*) A.Ü. Ziraat Fak. Ev Ekonomisi Y.O. Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı Bşk.

(**) A.Ü. Ziraat Fak. Ev Ekonomisi Y.O. Araştırma Görevlisi.

bedensel yapıya uygun ruhsal ve toplumsal tutum ve davranışların kazanılmasıyla gerçekleşir. Böylece insan bedensel, ruhsal ve toplumsal olarak kadın ya da erkek kabul edilir. Cinsiyete ait rollerin benimsenmesinde ise en önemli etken özdeşim olayıdır. Özdeşim olayında öncelikle aile önemli rol oynar. Çocuk erkek ve kız davranışlarını anne-babasına özendiği, onlara benzemek istediği için benimser. Bu, bilinçli bir taklitten çok, daha derine inen ruhsal bir olaydır. Çocuk oturduğundan duruşuna, konuşmasından giyinişine kadar anne-babasının birçok özelliğini bilinçsiz olarak yineler ve kendi kişiliği içinde yoğurur. Kız çocukla annesi, erkek çocukla babası arasındaki ilişki en denli yakın ve olumlu ise özdeşim o denli kolay oluşur. Bu arada çocuk çevresinden aldığı teşvik ve övgüyle kendi cinsiyetine ait özelliklerini daha da pekiştirir ve cinsel kimliğini geliştirir.

Kızların ve erkeklerin bu cinsel ayrışması oyunda ve arkadaşlık ilişkilerinde de sürer gider. Evde kazanılan cinsel kimlikler çevrede pekişerek olgunlaşır ve kişinin bütün yaşamını etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkar. Cinsel kimliğine ait şüpheleri olan kişilerin ise rol karmaşası içinde oldukları ve çeşitli psikolojik bozukluklar yaşadıkları görülür (Hetherington ve Ross 1975, Nemlioğlu 1981, Yörükoğlu 1989).

Çocukta Rol Özdeşiminin (Identification) Gelişimi

Cinsel rol; farklı cinsiyetteki bireylere özgü ve onlara uygun davranış özellikleri ile toplumun bu davranışlara ilişkin beklentileridir. Cinsiyet rolüne uygun davranışların benimsenmesi sonucu kişi cinsel kimliğini oluşturur.

Özdeşleşme (indentification) ise, bireyin içinde bulunduğu grubun bir üyesinin duyuş, düşünüş ve davranışlarını izlemesi, onu taklit etmesi, kendisine model almasıdır. Buradaki "model" sözcüğü kişinin kendini özdeş tuttuğu birey ya da grubu tanımlamaktadır. Her kişi kendini bağımsız bir varlık olarak kavradığı en küçük yaşlardan itibaren, benliği için bir model arar. Seçilen bu modelin her türlü özelliklerini taklit ederek ona benzemeye çalışır. Okul öncesi dönemde çocuk, kendisini özdeş tutacağı model olarak anne ve babasını alır, onların özellikleriyle değer yargılarını örnek olarak benimser. Okul öncesi dönemde anne ve babasını böylesine etkili birer model olarak alması çocuğun gelecekteki kişilik yapısını, duygu ve düşüncelerini doğrudan etkiler. Kuşkusuz anne ve babanın olumsuz tutum ve davranışları da çocuğun kişiliğini olumsuz yönde etkileyecektir.

İlk çocukluk döneminde görülen en önemli gelişmelerden biri, kız çocuğunun anneye, erkek çocuğun babaya olan hayranlığından kaynaklanan taklit ve kendini onlarla özdeş tutma eğilimidir. Kız çocuğu an-

nesi gibi süslenmek hevesindedir. Erkek çocuk ise babası gibi olmak, onun gibi davranmak ister. Güçlü, kuvvetli bir babayla kendisini özdeş tutması çocuk için önemli bir güven kaynağıdır. Çocuk özdeşleşme yoluyla modelden kendine yeter düzeyde güç aktarmaktadır. Öte yandan kendini yetersiz bir modelle özdeşleştiren çocuk örnek aldığı modelin istenmeyen özelliklerini farkettiğinden endişeli ve güvensizdir (Mussen 1970, Enç 1978, Wicks-Nelson ve Liebert 1981, Morgan 1982, Fişek ve Sükan 1983, Yavuzer 1986).

Anne-baba ile özdeşleşmede iki önemli nokta vardır. Birincisi, çocuk sadece davranışlarıyla değil, tüm değerleri, tavırları ve standartlarıyla yetişkinlere benzemeye çalışır. İkincisi, çocuk ilk yıllarda seçtiği cinsiyet rolünü yetişkinlikte gerçekleştirir. Babasıyla özdeşleşen bir erkek çocuk yaşamında erkek grubunun bir üyesi olmayı tercih eder, erkek davranışlarını kabul eder. İlişkilerinde erkek rolünü oynar (Ülgen ve Fidan 1989).

Kirwil (1985) 5-6 ve 9-10 yaşlarındaki 668 çocukta yaptığı bir araştırmada, çocuğun anne-babasıyla yaptığı özdeşleşmede özdeşleşilen ebeveynin güçlü olması ve çocukla yeterli ve doyumlu bir ilişki içinde olmasının etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Cinsel rol özdeşleşmesi olgunlaşmadan ziyade, bir tür öğrenme süreci sonucu meydana gelen bir durumdur. Bu sürecin amacı ve görevi bütün davranışlar içinden o cinsiyete uygun olanları belirlemek, bunların ortaya çıkmasına, yerleşmesine olanak sağlamak ve o cinsiyete uygun olmayan davranışların ortaya çıkmasını engellemektir.

Cinsel rol özdeşleşmesine ilişkin bazı görüşler şu şekilde özetlenebilir:

Kalıplama - Yönlendirme (Molding and Canalization)

Oldukça yaygın olan bu görüşe göre cinsel rolü belirleyen davranışlar kişiliğin bir parçası olarak, bu role bağlılığı düşünülmeden meydana gelir. Daha bebeklikte kız ve erkek çocuklar farklı muamele görürler. Burada normal toplumsallaşma süreci (socialization) ile cinsel rolün benimsendiği anlaşılmaktadır. Ebeveynler dolaylı ya da dolaysız olarak bebeklerinin ya da küçük çocuklarının cinsiyetlerine uygun olduğunu düşündükleri kavram ve görüşleri öğretmeye gayret ederler. Bu, bazen cinsiyet tipine özgü çevreler yaratmak suretiyle yapılır. Örneğin, küçük kızların odaları, yatakları ve giysileri pembe, erkeklerinki ise mavi olarak düzenlenir (Watson ve Lindgren 1979).

Yönlendirme de kesin bir sınırlandırma, belirleme işlemi olarak görülmektedir. Buna örnek olarak bebek, bebek arabaları gibi oyuncakların kızlar, at, araba, tren gibi oyuncakların ise özellikle erkekler için yapılmış olmaları gösterilebilir. Bu yolla çocuklarda cinslerine göre ilgi ve alışkanlıklar meydana gelmektedir. Kız ve erkek çocuklar arasında çok az

davranışsal farklılıklar olmakla birlikte, çoğu ebeveynler kızlarının oğullarına göre daha sevimli, daha yumuşak ve daha narin olduklarını düşünürler. Kızlarının güzelliği ve narinliği, oğullarının ise güçlülüğü, hareketliliği üzerinde dururlar. Böylece kız çocukta pastel renklere, elbiselere, belirli hareketlere, oyunlara karşı cinsel statü ve rol, doğal bir ortam içinde ve kendisinden habersiz olarak gelişir (Başaran 1974, Dworetzky 1981).

Fagot ve Leinbach (1985) da çocukların kız ve erkekleri öncelikle saç ve giysilerinden ayırt ettiklerini, daha sonra kız ve erkeğin tuvalette farklı şekilde duruşlarından ve üretme organlarının farklı oluşundan bu ayrılığı keşfettiklerini ileri sürmektedirler.

Sembol Kullanma

Anne -baba tarafından hayatın ilk yıllarında yapılan konuşmaların tarzları da cinsiyeti belirleyici bir nitelik taşır. "aslan oğlum", "hanım kızım", "uslu kızım", "erkekler korkmaz", "erkekler ağlamaz" gibi. Bunlar isim gibi çocuğun kendi kişisel tanımına eklenir.

Aile içinde kız çocuğuna annenin, erkek çocuğa da babanın örnek olarak gösterilişi çocukta cinsel rolün benimsenmesinde aynı tür etki yapmaktadır. Çocukların oynadıkları oyun ve oyuncak türlerinin de cinsel rollerini yansıttığı görülür. Kızlar genellikle bebeklerle, mutfak takımı gibi oyuncaklarla ve evcilik tipi oyunlar oynarken, erkeklerin kamyon, arabalar, tamir seti gibi oyuncaklara ve daha hareketli, saldırgan tipteki oyunlara yöneldikleri ve bu oranda anne-babaları tarafından teşvik gördükleri dikkati çeker (Başaran 1974, Hurlock 1986).

Broverman ve arkadaşları da (1972) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada kız ve erkek cinsiyetine ait kişilik özelliklerindeki farklılıklara dikkati çekmişlerdir. Saldırganlık, bağımsızlık, duygusal olmamak, duygularını gizlemek, kolay etkilenmemek gibi özellikler erkeksi özellikler olarak saptanırken, hemen hemen bunların tersi nitelikteki özellikler ise kadınsı özellikler olarak saptanmıştır (Wick-Nelson ve Liebert 1981).

Faaliyetlerin Yönlendirilmesi ve Tercihlerin Gelişimi (Activity Exposure)

Çocuktaki taklit etme yolundaki seçim kişisel farklılaşma kavramı geliştikçe gerçeğe yönelir. Taklit faaliyetleri çocuk aile içinde anlamlı bir üye olana kadar bu boşluğu doldurur. Çocukta onaylanan bu faaliyetleri tatmin yoluyla pekişir ve mükemmelleşir. Kısaca, kız anneyi, oğlan babayı taklit ederek, kendinden beklenen faaliyetleri yapmaya yönelir.

Çocuk dört yaş civarında özümsemişi cinsin farkında olarak, kendine uygun olmayan oyuncakları reddedebilir. Özellikle erkek çocukların toplumumuzda bu reddi gururla yaptıkları gözlenmektedir.

Hartley'in 8-11 yaşları arasındaki 90 çocuk üzerinde yaptığı araştır-

ma, geleneksel ev oyuncaklarının bugün de geleneksel rolü oynadığını göstermektedir. Kızların yarısından fazlası elbise asmak, bulaşık yıkamak, toz almak gibi işleri kızlara özgü, erkeklerin katılmadığı işler olarak görmüşlerdir (Başaran 1974).

Çocukta Cinsel Kimliğin Gelişimi

Cinsel kimlik, bireyin kendi bedenini ve benliğini belli bir cinsellik içinde algılayışı, kabullenışı, duygu ve davranışlarında buna uygun biçimde yönelişidir. Başka bir deyişle, bireyin kadın ya da erkek olarak kendisinin farkına varması ve kendini kabulüdür. Örneğin, erkeğin kendini erkek olarak algılaması, kabullenmesi, güdü, duygu ve davranışlarında dişiye doğru yönelişi normal denebilecek bir cinsel benlik duygusunun kişiye yerleşmiş olduğunu ve erkek cinsel kimliğinin varlığını gösterir.

Çocuğun cinsel kimliğini kazanması 3-6 yaşları arasında yer alan bir süreçtir. Bu dönemde çocukta benlik duygusu iyice gelişmeye başlar, çocuk kız veya erkek olduğunun farkına varır. Çocuğun kız mı, erkek mi olduğunun farkına varması ilerde geliştireceği kimlik açısından çok önemlidir. Çocukların cinsler arasındaki anatomik farklılıkları üçüncü yaşın sonu ve dördüncü yaşta anlayıp kavramaya başladıkları kabul edilmektedir. Lopez '1984) de 38 kız, 32 erkek toplam 70 çocuk üzerinde yaptığı araştırmada cinsel rollerin ve cinsel kimliğin kazanılmasının üç yaşından önce başladığını ve beş altı yaşlarında iyice yerleştiğini bulmuştur.

İlk aylardan başlayarak anne ve baba bebeğin cinsiyetine uygun davranmaya özen gösterir. Kız çocuğun saçına kurdela takılır, renkli giysiler seçilir. Cinsiyete göre oyuncak seçimi yapılır. Sövme, her iki cinsten de ayıplanmakla birlikte, erkek çocukta daha hoşgörüle karşılanır. Kibarlık ve görgü kuralları kız çocuklar için daha sıkı uygulanır. Sokakta dövülen erkek çocuğa "sen de ona vur" denir, ama kendini savunsa da kız çocuk sokakta kavga ettiği için ayıplanır.

Anne-babanın kız ve erkek çocuktan beklentileri de değişiktir. Erkek çocuğun güçlü, dayanıklı, yürekli, tuttuğunu koparır ve girişken olması istenir. Başına buyruk olma gibi nitelikler aranır. Kız çocuğunun ise usluluk, kibarlık, yumuşaklık ve sevecenlik gibi nitelikleri kazanmasına önem verilir. Böylece, bilinçli ya da bilinçsiz olarak anne-babalar çocuklarında kıza ve erkeğe özgü nitelikleri destekler ve pekiştirirler (Nemlioğlu 1981, Yörükoğlu 1989).

Erken çocukluk döneminde ebeveynler ve diğer aile üyeleri cinsel kimliğin oluşmasında başlıca vasıtalar. Ancak bunun yanında öğretmenler veya bakıcılar da bu oluşumda önemli rol oynarlar. Çocuğun arkadaşlarıyla gerçekleştirdiği oyun faaliyetleri de cinsel kimliğin gelişiminde etkilidir. Çocuk diğer çocuklarla oynarken farklı rolleri oynayacaktır. Bir yandan bakka, doktor v.b. olurken, diğer yandan da evcilik oyunu oy-

nayacak ve bu oyun içinde anne ya da baba rolünü gerçekleştirecektir. Çocuğun bu oyunlar içinde oynadığı, aldığı roller onu gelecekteki cinsel rolüne de hazırlayacaktır.

Brenes ve arkadaşları (1985) tek ebeveyne sahip okul öncesi çocukları da aldığı araştırmasında oyun sırasında oyuncak seçimini dikkate alarak, çocuklarda cinsel kimliğin kazanılması üzerinde durmuştur. Sonuç olarak, çocuğun tek ebeveyne sahip oluşunun cinsel karmaşanın oluşumunda tek başına belirleyici bir faktör olmadığını ve iki ebeveynli çocuklardan belirgin bir farklılık göstermediklerini bulmuştur.

Çocukluk döneminde cinsel kimliğin oluşmasında bir diğer önemli vasıta da kitle iletişim araçlarıdır. Çocukların dinledikleri hikayeler, seyrettikleri filmler, T.V. programları bu gelişimlerine katkıda bulunur. Bununla birlikte, bunlar çocuğun kimlik kazanmasında hayatındaki insanlardan daha az önemli bir rol oynar. Çünkü ebeveynler, kardeşler, bakıcılar ve öğretmenlere çocuğun davranışlarını onaylayabilir veya eleştirebilir. Ve bu durum çocukların uygun cinsel kimlik kazanmalarında motive edici rol oynar. Bu motivasyon oluşumu kitle iletişim araçlarında yoktur (Hurlock 1986).

KAYNAKLAR

BAŞARAN, F., 1974. **Psiko-Sosyal Gelişim**. A.Ü. Dil ve Tarih Coğr. Fak. Yayınları. No: 254.

BRENES, M.E., EISENBERG, N., HELMSTADTER, G.C., 1985. "Sex Role Development of Preschoolers from Two-Parent and One-Parent Families". From Psychological Abstract. Vol. 72 (10). 2780.

DWORETZKY, J.P., 1981. **Introduction to Child Development**. West Publishing Company. U.S.A.

ENÇ, M., 1978. **Ruh Sağlığı Bilgisi**. 7. Basım. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi. İnkılap ve Aka Basımevi. İstanbul.

FAGOT, B.I., LEINBACH, M.D., 1985. "Gender Identity: Some Thoughts on an Old Concept". **Journal of American Academy of Child Psychiatry**. Vol. 24 (6). 684-688.

FİŞEK, G.O. ve SÜKAN, Z., 1983. **Çocuğunuz ve Siz**. Birinci Basılış. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.

HETHERINGTON, E.M. ve ROSS, D.P., 1975. **Child Psycholo-**

gy. **A Contemporary Viewpoint**. McGraw-Hill Book Company. U.S.A.

HURLOCK, E.B., 1986. **Developmental Psychology. A Life-Span Approach**. 5. Ed. Tata McGraw-Hill Publishing Company Ltd. New Delhi.

KIRWIL, L., 1985. "Identification with Social Sex Role in Polish Children of Various Ages". From Psychological Abstract, 1987. Vol. 74 (1). 90.

LOPEZ, F., 1984. "Acquisition of Sex Role and Gender Identity: The Function of The Family". From Psychological Abstract, 1987. Vol. 74 (12). 3271.

MORGAN, C.T., 1982. **Psikolojiye Giriş**. Çev. Hüsnü Arıcı v.d. H.Ü. Psikoloji Böl. Yayınları. Yayın No:1. Meteksan Ltd. Şti. Ankara.

MUSSEN, P.H., 1970. **Carmichael's Manual of Child Psychology**. 3. Edition. John Wiley Sons Inc. U.S.A.

NEMLIOĞLU, S.B., 1981. Cinsel Rollerini Öğrenme ve Cinsel Kimliğin Benimsenmesinde Anaokulunun Rolü. A.Ü. Eğt. Fak. Eğitimde Psikolojik Hiz. Böl. Yüksek Lisans Tezi.

ÜLGEN, G., FIDAN, E., 1989. **Çocuk Gelişimi**. 5. Basılış. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.

WATSON, R.I., LINDGREN, H.C., 1979. **Psychology of The Child and The Adolescent**. 4. Edition. MacMillan Publishing Company, Inc. New York.

WICKS-NELSON, R., LIEBERT, R.M., 1981. **Developmental Psychology**. 3. Edition. Prentice-Hall Inc. Englewood Cliffs. U.S.A.

YAVUZER, H., 1986. "Çocuğun Yaşamında Babanın Rolü". **Aile ve Çocuk**. No:5. 68-74.

YÖRÜKOĞLU, A., 1989. **Çocuk Ruh Sağlığı**. Çocuğun Kişilik Gelişimi, Yetiştirilmesi ve Ruhsal Sorunları. 13. Baskı. Özgür Yayın-Dağıtım. İstanbul.